

СЕКЦІЯ 5
СУЧАСНА МИСТЕЦЬКА ОСВІТА І ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
САМОСВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ

УДК 373.3.016:792

І. Древніцька,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

I.Drevnytska
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi
State Pedagogical University

ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНА ПРИРОДА ТЕАТРУ ЛЯЛЬОК

POLYFUNCTIONAL NATURE OF THE LIGHTS THEATER

Анотація. У статті розкрито поліфункціональну природу театрального мистецтва. Визначено особливості організації театралізованої діяльності з учнями початкової школи. Описано досвід використання театру ляльок в роботі з дітьми, шляхи розв'язання завдань морального виховання дітей засобами театралізації; зазначені уміння і якості, яких набувають діти у процесі театральної діяльності.

Abstract. The article reveals the polyfunctional nature of theatrical art. The peculiarities of organization of theatrical activity with pupils of elementary school are determined. The experience of using the puppet theater in working with children, ways of solving the problems of moral education of children by means of theatricalization is described; indicated skills and qualities that children acquire in the process of theatrical activity.

Ключові слова: театр ляльок, сюжетно-рольова гра, театралізована гра, молодші школярі

Keywords: puppet theater, plot-role game, dramatized game, junior schoolchildren

Постановка проблеми. Діти – кращі актори. І дітям, і театру властивий потяг до фантазії, творчості і, звичайно, до гри. Театр ляльок – один із перших видів мистецтва, з яким зустрічається дитина. Кому пощастило в ранньому віці зануритися в атмосферу чарів театру, той все життя буде сприймати світ прекрасним, душа його не зачерствіє, не буде жорстокою, духовно збіднілою. Виконуючи інтегруючу функцію для видів художньої діяльності, ляльковий театр є ефективним шляхом самореалізації, розширення асоціативних уявлень учнів, формування мистецьких знань і творчих умінь.

Приймаючи участь у виставі, дитина опанує сюжетно-рольову гру, засвоє соціальні ролі, вчиться розв'язувати життєві проблеми та набуває позитивного досвіду у спілкуванні з однолітками й дорослими. Для дитини головне – дія. Тому вона намагається знайти для себе улюблену справу, розширює спілкування з ровесниками на вулиці, в гуртку, в школі, в театрі. Усе життя дітей насичене грою. Кожна дитина хоче зіграти свою роль. Навчити малюка грати, брати на себе роль і діяти допоможе театр.

Наполегливість спонукає її до вивчення самого себе. У цій потребі більшою мірою відповідає «живий» театр з його прискіпливою увагою до духовного світу окремої особистості. Можливо, що саме тут приховано те головне, що підштовхує дитину (під час підсвідомо) до приходу у театр ляльок

Театр ляльок цікавить тим, що спрямовує їх до максимальної позитивної оцінки явищ життя, до осягнення світу у жанрах героїко-романтичних. І тим, що спонукає до різкого заперечення огидного та низького, використовуючи весь спектр сатиричного й комічного

Аналіз останніх наукових публікацій. У дореволюційній педагогіці педагогічного потенціалу театрального мистецтва займалися М.Гоголь, О.Герцен, М.Островський, К.Ушинський: у радянський час – А.Луначарський, А.Макаренко, К.Станіславський, В.Сухомлинський. На думку вчених, гра – це «форма діяльності в умовних ситуаціях, направлена на відтворення і засвоєння суспільного досвіду, фіксованого в соціально закріплених способах здійснення предметних дій, в предметах науки і культури». У дошкільний період вона є основним видом діяльності дитини і впливає великий чином на його психічний розвиток (Л.Виготський, О.Запорожець, А.Леонтьєв, А.Люблінська, Д.Ельконін та інші).

Великого значення театральній грі дітей надавала С. Русова. Видатний педагог вважала шкільний театр важливим засобом національного виховання. Вона радила використовувати для інсценування народні казки, деякі твори П. Мирного, П. Куліша, І. Нечуя-Левицького. На думку С. Русової, «шкільні вистави повинні надавати якнайбільше краси і в самому творові, і в обставинах декоративних, щоб впливати на естетичне почуття дітей і створювати враження різними засобами, – надавати цільної художньої краси» [5, с. 16 – 18.].

Прогресивні педагоги вітчизняної дореволюційної школи шукали нові шляхи розвитку дитячої театральної самодіяльності. Потенційні можливості українського самодіяльного театру розкриваються в працях видатних українських педагогів та громадських діячів І. Франка та Б. Грінченка. Їхні праці присвячувалися, насамперед, народному театру, але висновки мали важливе значення й для дитячого лялькового театру щодо репертуару, який повинен нести моральний зміст, формувати естетичні оцінки, облагороджувати смаки, виконувати просвітницьку функцію.

У сучасній філософсько-естетичній, психолого-педагогічній науковій літературі (О. Буров, В. Бутенко, М. Каган, Л. Каган, А. Молчанова, М. Овсянникова, Г. Падалка, В. Разумний, О. Рудницька, В. Скатерщиков, Є. Яковлев) естетичний смак розглядається як універсальна, інтегральна і водночас індивідуальна властивість людини. Як відносно стійка система він впливає на естетичне ставлення суб'єкта до явищ дійсності та мистецтва і виступає стимулом до перетворювальної, художньо-творчої діяльності особи. Процес розвитку естетичних смаків молодших школярів передбачає формування здібностей художньо-естетичного сприйняття явищ дійсності та мистецтва, навичок естетичного оцінювання і суджень, формування системи естетичних критеріїв у сфері художньо-творчої діяльності.

Мета статті: розкрити поліфункціональну природу театру ляльок.

Виклад основного матеріалу. Важливе місце у розмаїтті засобів впливу на формування особистості дитини посідає сьогодні театральна діяльність. Цей особливий синтетичний вид мистецтва органічно поєднує в собі художнє слово, драматичну дію, поетику, живопис, музику та літературу. Він допомагає дитині глибше пізнати себе, свій внутрішній світ, спонукає її до самовдосконалення, викликаючи естетичні почуття та емоції в ході театралізованого дійства.

Театр – один з самих доступних видів мистецтва для дітей, що допомагає вирішити багато актуальних проблем педагогіки і психології, які пов'язані із:

- з художньою освітою і вихованням дітей;
- формуванням естетичного смаку;
- етичним вихованням;
- розвитком комунікативних якостей особистості;
- вихованням волі, розвитком пам'яті, уяви, ініціативності, фантазії, мови;
- створенням позитивного емоційного настрою, зняттям напруженості, рішенням конфліктних ситуацій через гру .

У початкових класах театр ляльок має переваги над інсценізацією, декламуванням тощо. Саме тут мають змогу розкриватися здібності дітей, особливо сором'язливих. Звикаючи до участі у виставі за ширмою (де дитину не бачать), вона легко набуває впевненості у своїх силах, вільно виступає перед однолітками, стає активнішою на уроках, у міжособистісних відносинах з дітьми та дорослими.

Основною ідеєю театру ляльок є здатність створити виставу за допомогою ляльок, які допомагають акторам театру створити яскраві образи, передати характерні риси людського характеру і форми поведінки. У діалозігероїв виставиміється повчальний зміст, важлива інформація та соціальні норми. Головною і неодмінною рисою будь-якої лялькової вистави є вміння розважити глядачів, а часом, не лише спонукати посміятись, а й поміркувати. Тож, учні, незалежно від того є вони акторами чи глядачами, несвідомо піддаються виховному впливу, засвоюють корисні знання та вчаться робити правильні висновки. Крім того, мовлення героїв збагачен літературними словами (адже за основу дійства завжди беруться тексти казок або повчальних історій), що позитивно впливає на розвиток словникового запасу дитини. Яскраві образи ляльок та динамічні дії з ними допомагають сконцентрувати та утримувати увагу дітей. Зміст вистави зрозумілий дітям, тому сприймається досить легко. Крім того, ляльковий театр – це казкове видовище, а дітям, без сумніву, подобаються казки. Вони залюбки спілкуються з героями, відповідають на поставлені запитання, допомагають вирішити проблемне для персонажа завдання.

Колективна театралізована діяльність направлена на цілісний вплив на особистість дитини, його розкріпачення, самостійну творчість, розвиток ведучих психічних процесів; сприяє самопізнанню і самовираженню особистості; створює умови для соціалізації, коректує комунікативні якості, допомагає усвідомленню почуття задоволення, радості, успішності.

Ляльковий театр можна застосовувати й як засіб навчання молодших школярів діти залюбки граються і намагаються виконувати поставлені у грі завдання. Дуже важливо, щоб грою учнів керував учитель. Лише тоді вона буде цілеспрямованою і нестиме певний зміст.

Учнів початкових класів продовжує формуватися опорно-руховий апарат. Тому підбираючи п'єсу, вчитель має передбачити, як довго дитина буде тримати ляльку, якою буде лялька (чи не заважка для дитини), чи зручно учню буде знаходитись за ширмою.

Засновник Ленінградського театру ляльок Є. Деммені підкреслював, що «театр ляльок – це перш за все театр педагогічний, де більшість глядачів набувають свої перші театральні враження, театр, вплив якого на дитину входить у комплекс загальновиховних завдань суспільства»[6, с.199.]

Основними функціями, які найповніше розкривають художньо–виховний потенціал мистецтва театру ляльок, є:

- художньо-естетична,
- видовищно-розважальна,
- сублімаційна, об'єднуюча,
- рекреативно–гедоністична,
- комунікативна,
- естетична,
- виховна.

Ляльковий театр є могутнім засобом естетичного, морального, соціального виховання, що сприяє залученню вихованців у різні види творчої діяльності: літературну, музичну, образотворчу, театральну, через які у них формуються високі моральні цінності, необхідні для моделювання соціальної поведінки в дитячому колективі, в родині та суспільному житті. Репертуар несе велике педагогічне навантаження: чим зрозуміліший для учнів зміст вистави, тим пліднішим стане процес засвоєння ролі, тим більше він вплине на морально-естетичну свідомість.

Виховальні можливості театралізованої діяльності широкі. Це можливість розкриття творчого потенціалу дитини. Діти вчаться помічати в навколишньому світі цікаві ідеї, втілювати їх, створювати свій художній образ персонажа, у них розвиваються творча уява, асоціативне мислення, уміння бачити незвичайне в буденному. Також театралізована гра сприяє мовному розвитку (вдосконалення діалогів і монологів, освоєння виразності мови). Нова роль, особливо діалог персонажів, ставить дитину перед необхідністю ясно, чітко, зрозуміло висловлюватися. У неї поліпшується діалогічне мовлення, його граматична будова, вона починає активно користуватися словником, який, у свою чергу, теж поповнюється, удосконалюється звукова культура його мовлення [2, с.21].

Відомий лялькар С. Образцов у своїй статті «Навіщо людям театр ляльок?» підкреслював: ... «щоб метафорична суть лялькового спектаклю була сприйнята глядачами естетично, тобто з відчуттям поетичного розширеного смислу, повинно відбутися не просто впізнання персонажу за допомогою порівняння, а його асоціативно-емоційне відкриття». Тобто, дитині треба зрозуміти й відчути, що у виставі про «Гидке каченя» театр веде річ не тільки про долі птахів, але ж і про долю людини, про нього самого, підлітка, – про долю істоти, яка зростає, дорослішає, а також відчути схожість всього живого, існуючого на цій землі.[3,с.192].

Отже, зближення дітей різного віку, особливо молодшого, з ляльковим світом просто необхідне, і тому на це повинен впливати, у першу чергу, професійний рівень театру ляльок. Театралізована гра –один з яскравих емоційних видів діяльності, що формують художній смак дітей. Естетичне виховання, яке веде за собою естетичний розвиток, озброює школярів художньо-естетичними знаннями, розширює досвід і кругозір та формує такі узагальнені специфічні засоби естетичного освоєння дійсності, як емоційне сприйняття, чуттєвоестетична насолода, естетичне бачення, образне мислення, творча уява. Естетичне відношення учнів до дійсності формується в міру того, як відбуваються кількісні зрушення в їх естетичних почуттях, сприйнятті дійсності, естетичних потребах, судженнях тощо.

Театралізована гра є ефективним засобом соціалізації в процесі осмислення етичного підтексту, літературного або фольклорного твору і участі в грі, яка має колективний характер, що створює сприятливі умови для розвитку почуття партнерства і освоєння способів позитивної взаємодії. У театралізованій грі здійснюється емоційний розвиток: діти знайомляться з почуттями, настроями героїв, освоюють способи їх зовнішнього вираження, усвідомлюють причини того або іншого настрою.

Театралізована гра може бути включена в інші види дитячої діяльності. Наприклад, оформлення декорацій або створення художнього образу виявляє взаємовплив зображальної і театральної-ігрової діяльності. Поняттям «гра» об'єднані самі різноманітні вияви активності дитини, які розрізняються, передусім, характером дій і їх спрямованістю, – це гра дидактична, жвава,

сюжетно-рольові, театралізовані, гра-драматизації, будівельно-конструктивні, музичні тощо. Таким чином, театралізована гра, як один з видів ігрової діяльності містить великий педагогічний потенціал.

Результати аналізу різних точок зору дозволяють розглядати театралізовану гру як діяльність, підлеглу сюжету-сценарію. У грі прийняття образу матеріалізоване (переодяганням або лялькою) і виражається за допомогою різних символічних коштів (міміки, пантоміми, пластики, мови, співу і т. п.).

Гра-драматизації передбачають довільне відтворення якого-небудь сюжету у відповідності зі сценарієм (О. Карабанова). Вони засновуються на діях виконавця, який використовує пальчикові ляльки відповідають визначенню: «Драматизувати - значить розігрувати в особах який-небудь матеріальний твір, зберігаючи послідовність розказаних в йому епізодів і передаючи характери персонажів». Оскільки дитина грає сама, вона може використати всі кошти виразності: інтонацію, міміку, пантоміму. Також гра-драматизація впливає на формування уміння перевтілюватися, створювати ігровий образ.

У структурі театралізованої гри можна знайти всі компоненти сюжетно-рольової гри, виділені Д. Ельконіним:

- роль як визначальний компонент, ігрові дії,
- ігрове використання предметів,
- реальні відносини між граючими дітьми.

Однак, як зазначають дослідники, в порівнянні з сюжетно-рольовою грою, в театралізованій грі ігрова дія або ігровий предмет (костюм або лялька) визначають і полегшують прийняття дитиною на себе ролі (Л. Стрелкова, Е. Трусова).

Виконання ролі в грі-драматизації ролі, вимагає від дитини більш суворого підкорення сюжету (наче правила), що відображає встановлену автором логіку відносин і взаємодії об'єктів навколишньої дійсності, ніж у сюжетно-ролевій грі. Разом з тим, виконання ролі не виключає творчість.

Крім того, театралізована діяльність є джерелом розвитку відчуттів, глибоких переживань дитини, тобто розвиває соціально-емоційну сферу дитини, примушуючи співчувати персонажам, співпереживати розігруванні події. Найкоротший шлях до емоційної розкритості дитини, зняття замкнутості, навчання відчуттю і художній уяві – це шлях через гру, фантазування, письменництво. Протягом усієї історії театри ляльок пройшли довгий шлях розвитку: від найпростіших ритуальних, зроблених з природних матеріалів, до складних витворів бутафорського мистецтва. Але театральна лялька досі залишається загадкою для теоретиків театру: що являє собою тіло ляльки – видно всякому, а що таке лялькова душа – не знає ніхто... [1, с. 240].

Кожен вихователь використовує у своїй роботі і фланелеграф, і настільний, і рукавичний театри з метою урізноманітнити, зробити цікавішими заняття з дітьми. Малюки із захватом спостерігають за театральним дійством. Але, якщо вихователь, хоч на хвилику відійде від фланелеграфа, чи настільного театру, то діти – тут, як тут. У їхніх вправних руках зразу опиняються іграшки, чи ляльки і от вони вже «живуть власним життям»... У такі моменти дуже цікаво спостерігати за дітьми. Споглядаючи за ними, зразу помічаєш їхній емоційний стан, їхнє внутрішнє наповнення. Хтось, найбільш активний і сміливий, «приміряє» роль лідера, хтось – «жертви»... Усе, як в житті. Аж раптом помічаєш, що неактивна, сором'язлива дитина, беручи в руки петрушкову ляльку, чи іграшку з настільного театру, зразу ж перевтілюється у свого казкового персонажа, – де і дівається невпевненість і сором'язливість. А мова, яка гарна мова ллється з вуст дитини, це й цитати з казочки, що читала мама, і примовки, приказки, які маля чуло від бабусі. І навпаки, діти – лідери, що «верховодять» у повсякденному житті й першими беруть до рук ляльку, чи іграшку, можуть знітисися, розгубитися, такі діти часто не можуть «приміряти» на себе роль казкового персонажа в силу відсутності театральних, творчих здібностей.

Висновки. Отже, театралізована діяльність приносить величезну користь у соціально-моральному, духовному вихованні, становленні характеру дитини, прищепленні їй найкращих рис, самоствердження й самореалізації в сучасному суспільстві. Театральні ігри, підготовка лялькових вистав сприяють розвитку всебічних знань, умінь та творчості школярів. Діти, готуючись до лялькової вистави, випробовують себе як актори, художники, співаки, музиканти. Участь у театралізованій діяльності, сюжетно-ролевих іграх допомагає дитині набути комунікативні навички, виховати та розвинути позитивні моральні якості особистості дитини.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розкритті історії становлення театру ляльок, впливу його на особистісний розвиток молодшого школяра.

Література

1. Барановська І.Г. Історичні передумови виникнення театру ляльок / І.Г. Барановська, Н.Г. Мозгальова // Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія: Історія. Випуск 24., 2017. – С. 236-240

2. Борщаговська Т. Театралізовані ігри як засіб розвитку творчих здібностей дошкільнят / Т. Борщаговська // Палітра педагога. – 2003. – № 1. – С. 21.
3. Образцов С.В. Зачем людям театр кукол? – Театр. – 1987. – №7. – 192с
4. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно-розвинутої особистості // Вибрані твори в 5-ти тт., Т. 1 – К: Радянська школа, 1976. – 654 с.
5. Естетичне виховання молодших школярів. С. Русова. – М.: Педагогічне суспільство України, 2003р.- С. 16-18
6. Деммени Е.С. Призвание – кукольник / Е.С. 37Деммени. – Л. : Искусство, 1986. – 199 с.

УДК 37.015

С. Іноземцева,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри українського декоративно-прикладного мистецтва і графіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків

Н.Чєн,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри українського декоративно-прикладного мистецтва і графіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків

S.Inozemtseva,

Kharkiv National Pedagogical University
named by G.S.Skovoroda, Kharkiv

N.Chyen,

Kharkiv National Pedagogical University
named by G.S.Skovoroda, Kharkiv

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ ДЕКОРАТИВНО - ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА

THE ISSUE OF BUILDING STUDENTS' NATIONAL SELF-AWARENESS BY MEANS OF DECORATIVE AND APPLIED ARTS

Анотація. У статті аналізується проблема національної самосвідомості, розглядаються фактори її формування зокрема засобами декоративно-прикладного мистецтва на прикладі організації освітнього процесу на художньо-графічному факультеті Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Визначено виховні можливості декоративно-прикладного мистецтва та обґрунтовано їх використання у формуванні національної самосвідомості студентів у процесі вивчення дисциплін декоративно-прикладного циклу.

Ключові слова: нація, національна самосвідомість, освітній процес, художньо-графічний факультет, декоративно-прикладне мистецтво, вишивка, український розпис, кераміка.

Key words: nation, national self-awareness, educational process, faculty of Arts and Graphics, decorative and applied arts, embroidering, ukrainian painting, ceramics.

Постановка проблеми. В наш час в Україні спостерігається відродження національних та духовних традицій, активізація уваги до виховання підростаючого покоління. Нагальна потреба у вирішенні проблеми формування національної самосвідомості студентів зумовлена такими чинниками, як: необхідність розуміння молоддю своєї національної приналежності; збереження та розвиток національної культури і залучення молоді до її джерел; поліпшення патріотичного виховання; прищеплення їй ціннісних орієнтацій притаманних високорозвинутому суспільству. Важливим компонентом на цьому шляху є декоративно-прикладне мистецтво, яке зберігає етнічну, культурну пам'ять українського народу. Важко переоцінити вплив декоративно-прикладного мистецтва на розвиток емоційної сфери особистості, формування художньо-естетичної компетентності та етнічної культури студентської молоді.

За визначенням словника, декоративно-прикладне (декоративно-ужиткове) – мистецтво створення, а також художнього оформлення виробів, переважно побутового призначення [4].

Історичний досвід українського народу має яскраве втілення в етнохудожніх цінностях, традиціях естетичного освоєння навколишньої дійсності. Все це зобов'язує національну школу активно використовувати естетико-виховний потенціал декоративно-прикладного мистецтва, навчати